

ВЕЛЕТЕНЬ ДУМКИ І ПРАЦІ (до 80-річчя доктора біологічних наук, професора М.М. Чекаліна)

Всесвітньо відомий вчений, генетик, селекціонер, прогресивний та невтомимий дослідник, автор цілої низки сортів озимої пшениці, гороху, проса, поборник нових методів і підходів у селекції рослин, засновник лабораторії селекції в ПДАА, вчитель та наставник, професор, доктор біологічних наук, Микола Михайлович Чекалін відзначає в січні 2009 року свій 80-й день народження.

Ті, хто мав і має щастя спілкуватися з цією незвичайною людиною, сходяться на одному: професор Микола Михайлович не підвладний часу – завжди привітний, усміхнений, надзвичайно енергійний, він здатний запалити зірку наукового натхнення та творчого пошуку у кожному зі своїх учнів. Цей потік прогресивних ідей він завжди вдало трансформував у наукові дослідження, книги, підручники, сорти рослин тощо.

Його біографія цікава, насичена подіями й віхами, – вона, безперечно, свідчить, що цією людиною завжди керує потяг до істини, до глибинної сутності речей.

Народився М.М.Чекалін 30 січня 1929 р. у селі

Новиково Марушинського району Алтайського краю у сім'ї вільних сибірських селян. Новиково розташоване у мальовничому куточку південного Сибіру на згині річок Ніни й Бії.

На все життя запали в душу Миколи Михайловича перші дитячі спогади про невеличку, порослу густим вербняком річку Ніну і швидкоплинну Бію з її кришталево-льодяною водою, що збігає з алтайських високогір'їв. На берегах цих річок і проводив він разом з однолітками все літо, починаючи з покосів, беручи на свої ще не змужнілі плечі важку селянську працю, відповідальність за доручену справу, за дане слово, переймаючись гордістю за своє поле.

Селяни Алтаю не знали кріпацтва – вони ніколи не були рабами. І це відчуття вільної людини – у думках, планах, вчинках, – для якої глибоко неприйнятне лакейське пристосовництво, Микола Михайлович із честю проніс через усе життя. Прямота і сміливість у судженнях, справжня повага особистості в іншій людині, вірність батьківським принципам, закладеним ще в ранній юності, – це невід'ємні складові його духовного спадку.

Після закінчення десятирічки він вступив до Томського електро-механічного інституту залізничного транспорту, потім перейшов до Новосибірського сільськогосподарського інституту на агрономічний факультет, який і закінчив у 1953 році.

Після цього Микола Михайлович пройшов, як говорять, справжню кузню, де виковують кадри: сім років працював головним агрономом району, головою радгоспу, головним агрономом МТС (Гірський Алтай), а згодом – головним агрономом МТС колгоспу (Краснодарський край).

У Гірському Алтаї Миколі Михайловичу Чекаліну невдовзі після закінчення інституту довелося керувати великим радгоспом із розведення маралів у с.Черга – за кліматичними умовами і красою ландшафту унікальне місце. Нині воно відоме в усьому світі – там створено генетичний банк порід домашньої худоби. На сопках пасуться якутські коні, корови із Шотландії та інші породи з усіх кінців світу.

Досить нелегко було в суворі повоєнні роки піднімати господарство, у двадцять із лишнім, як у нас говорять, керувати людьми. Саме тут, у Черзі, що лежить на Чуйському тракті, гартувався характер майбутнього вченого – сильний, яскравий, справжній. Так майстерно переданий

пізніше у своїх творах земляком М.М. Чекаліна, учителем (а згодом – всесвітньо відомим письменником, актором і режисером) із сусідніх Сросток Василем Макаровичем Шукшиним.

Із 1960 року й по сьогодні ювіляр присвятив своє життя науковій та науково-педагогічній діяльності.

У 1963 році Микола Михайлович закінчив аспірантуру ВІР, успішно захистив дисертацію, отримав вчений ступінь кандидата біологічних наук і був призначений директором Устимівської дослідної станції ВІР. Із часом став директором Полтавської обласної дослідної станції, після чого – завідуючим кафедри селекції, генетики і насінництва Полтавського сільськогосподарського інституту (1963 – 1977 рр.).

У 1975 р. Микола Михайлович захистив докторську дисертацію із генетики чини, а у 1977 році президентом ВАСГНІЛ був запрошений на посаду директора Всесоюзного НДІ зернобобових і круп'яних культур; із 1984 по 1987 рік – завідує відділом зернових і бобових культур ВІР (Санкт-Петербург).

У 1987 році він повернувся до України в Полтавський СГІ. Так Микола Михайлович Чекалін став полтавчанином.

За ці два десятиріччя професор М.М. Чекалін встиг зробити стільки, що іншому вченому вистачило б на все життя. Його колишній студент і аспірант, а нині – доктор сільськогосподарських наук Володимир Миколайович Тищенко – так говорить про свого вчителя: «Микола Михайлович – це істина останньої інстанції, людина дивовижної ерудиції, залізної логіки, мислення, наукового обґрунтування будь-якої наукової ідеї чи проблеми. Це людина з вродженим науковим відчуттям і водночас напрочуд проста у спілкуванні. Разом із Миколою Михайловичем мені довелося побувати в багатьох провідних інститутах, колективах, лабораторіях, бути учасником з'їздів, науково-дослідних конференцій, нарад в Україні, Росії, багатьох країнах Європи (Брюссель, Санкт-Петербург, Москва, Орел, Краснодар, Миколаїв, Херсон, Умань, Одеса, Харків, Зерноград і т.д.) і, на превелику мою радість, його скрізь знають і досить високо цінують як вченого».

Красномовнішими від будь-яких слів є факти, головними з яких залишаються наукові досягнення М.М. Чекаліна, як вченого зі світовим ім'ям, за 48 років його наукової та науково-педагогічної діяльності.

Варто вказати лише пріоритетні напрями:

- Розробка засобу штучного зараження самозапилюючих ліній і гібридів кукурудзи пузирча-

тою головною, включеною у селекційну програму академіком Г.І. Галєєвим (Кубанська дослідна станція ВІР, 1963).

- Відкриття цитоплазматичної чоловічої стерильності у чини посівної; створення ліній закріплення стерильності та відновлювачів фертильності та розробка схеми використання гетерозису у чини посівної на основі ЦМС (Полтавська дослідна станція, 1968).

- Відкриття селективного запліднення у чини посівної, створення на його основі ліній із взаємною вибірковою запліднення для їх використання у гетерозисній програмі (Полтавська дослідна станція та Полтавський СГІ, 1972).

- Перші намагання трансформації чужорідної ДНК, зокрема, в експерименті «Генетична зміна ознаки «воксі» у ячменю під впливом екзогенної ДНК дикого типу (Полтавський СГІ, 1972-1975).

- Окультурення примітивного виду – чини танжерської – за допомогою хімічного й фізичного мутагенезу (районований сорт Полтавська 2, 1981).

- Доведення неефективності прямого індивідуального відбору за продуктивністю в озимій пшениці, гороху, кормових бобів, нуту без урахування конкуренції та площі живлення; розробка методів подолання цих бар'єрів (непрямі методи відбору й ін., 1977-2006).

- Розробка та впровадження в селекційні програми так званої «індексної селекції», що дозволяє в десятки разів збільшити ефективність відбору на ранніх етапах селекції, значно скоротити терміни створення сорту і затрати на його виведення (1996-2008).

- Розроблено метод «прискороного бекросу», що дозволяє без самозапилення безперервно проводити гібридизацію за комбінаторної селекції (сорт гороху Норд, 1999).

- Розроблена й опублікована оригінальна програма селекції сортів зернобобових культур із підвищеною ефективністю азотфіксації, при використанні якої в НДІЗБК (м. Орел) колишньою аспіранткою М.М. Чекаліна, а нині – доктором сільськогосподарських наук Т.С. Наумкіною – створені ізоляції кращих сортів гороху, в т.ч. й Норду з підвищеною азотфіксацією.

- Доместикація багатолісточкового багаторічного люпину і створення безалкалоїдних (солонких) ліній та сортів із м'якими швидко набухаючими насіннями і бобами, які не розтріскуються (2 авторських свідоцтва + сорт Первенець, 1981-1989).

- Розробка способу оцінки зразків світової колекції культурних рослин за збором продукції з одиниці площі, що дозволяє в декілька разів збі-

льшити ступінь достовірності отриманих даних (авторське свідоцтво, 1992).

- Спосіб відбору батьківських рослин гороху, що ґрунтується на пошуку індексу із високою спадковістю та тісною кореляцією зі збором продукції з одиниці площі (авторське свідоцтво, 1990).

- Спосіб відбору елітних рослин сої, заснований на тому ж принципі (авторське свідоцтво, 1990).

- Спосіб створення вхідного гібридного матеріалу для селекції кормових бобів (авторське свідоцтво, 1991).

- Метод масової оцінки селекційного матеріалу за стійкістю до хвороб при домінантному та рецесивному її контролі.

Микола Михайлович Чекалін ще в 70-ті роки минулого століття заклав глибокий фундамент школи вчених-селекціонерів Полтавщини, передбачаючи створення селекційного центру з широким використанням у селекції еколого-генетичного підходу, математичного моделювання, індексної селекції. Сьогодні, коли переглядаєш в Інтернеті міжнародний журнал «Agromage», вкотре переконаєшся у виключній популярності цього вченого в світі. Лише за листопад-початок грудня 2008 року його працями цікавилися понад 10 тисяч осіб. Особливий інтерес викликають такі напрями його досліджень як генетичні основи селекції зернобобових культур на стійкість до патогенів, індексна селекція, кореляції кількісних ознак сільськогосподарських культур.

Професор М.М.Чекалін керується фігуральним: «Для науки немає віку». У свої 80 Микола Михайлович сповнений наукових ідей і енергії; в створеному за його активною участю колективі НДІ агрономії, який привертає до себе увагу наукової громадськості світу, працює нині 23 особи. Під його керівництвом створено 25 сортів сільськогосподарських культур – озимої пшениці, проса, гороху – і в кожному вкладені ідеї доктора біологічних наук, професора, генетика і селекціонера Чекаліна Миколи Михайловича.

*Кожне зерня він виняньчив
од весни і до інею,
Попід серцем вигойдював,*

як мале дитинча.

*Кожен колос зове його,
наче батька, по імені,
По-синівськи довірливо
припада до плеча.*

*Так хотілось би в мармурі
його долю уславити,
Тільки ж він не у камені,
а в живому – живе:*

*Кожне зерня лице його
береже в своїй пам'яті,
Кожен колос по імені,
наче батька, зове.*

Колектив НДІ агрономії працює нині над проблемою створення лабораторії молекулярних і білкових маркерів ДНК та використання методів ДНК у практичній селекції; напрацьовується матеріал із трансгенезу рослин, чим Микола Михайлович почав займатися ще в 1972 році.

З віком активність науково-педагогічної діяльності ювіляра, здається, все зростає. Так, за 8 років нового тисячоліття ним опубліковано дві монографії, за одну з яких Президією Національної академії наук України йому присуджена премія ім. В.Я. Юр'єва (2004 рік), понад 30 статей у наукових журналах і збірках, у т.ч. і в європейських виданнях. Так, у 1997-1999 рр. на запрошення Європейської Комісії та за її фінансування професор М.М. Чекалін брав участь у науковій програмі CABINET (біотехнологія вуглеводів у зернобобових культур) і став співавтором монографії з аналогічною назвою, що вийшла з друку у 2001 році.

За останні вісім років Микола Михайлович вивів 4 сорту гороху, 2 з яких районовані й використовуються у виробництві, а 2 проходять Державне сортовипробування. Він також – один із основних авторів двох сортів проса, восьми сортів озимої пшениці інтенсивного типу.

Микола Михайлович Чекалін – автор понад двохсот статей у наукових журналах і збірках, шести монографій, навчального посібника, має 16 авторських свідоцтв і патентів на методи селекції та нові сорти сільськогосподарських культур. Під його науковим керівництвом захищено 12 кандидатських і 6 докторських дисертацій.

В.М. Писаренко, ректор, академік екологічної академії України,
доктор сільськогосподарських наук, професор

В.М. Тищенко, колишній аспірант і докторант ювіляра, нині – доктор
сільськогосподарських наук, директор НДІ агрономії ПДАА

**«ВПЕРЕД І ДАЛІ!» – ТАКЕ ЖИТТЄВЕ КРЕДО ВЧЕНОГО
(доктору сільськогосподарських наук, професору І.С. Трончуку – 80!)**

Професор Іван Самійлович Трончук – син потомственного селянина. Він народився 24 грудня 1928 року в с. Рахнівка Дунаєвського району Хмельницької області у бідній селянській сім'ї. Селянську азбуку осягнув упродовж 1943-1945 років, працюючи на свинофермі та на конюшні. Орав, сів, збирав хліб, полюбив тварин і залишився на все життя вірним сільськогосподарській справі. Мимоволі згадуються слова мудрого царя Соломона із його книги Притчей, з якими він звертається до свого сина: «Піди до бджоли і пізнай, яка вона працелюбна, яку почесну роботу вона виконує; її труд використовують во здорові і царі, і простолюдини; любима є вона всіма і славна... й мудрістю шанована». Саме ці слова стали лейтмотивом для всього подальшого життя І.С. Трончука.

Батьківська доброта, працелюбність і дбайливість із часом примножилися знаннями і досвідом його вчителів у Голозубинецькому зооветтехнікумі Хмельницької області, у Білоцерківському сільськогосподарському інституті, а також цінними настановами керівників та спеціалістів,

котрі скеровували практичну діяльність із зоотехнії у Слобідсько-Кадиївському зооветпункті Ярмолинецького району та на Лошковецькій МТС Солобковецького району, що на Хмельниччині.

Як неодноразово пригадував Іван Самійлович, сільське господарство відбудовувалося, з кожним роком міцніло, але тваринництво у колгоспах було відсталим, річні надії молока на корову знаходилися на рівні 1200-2000 кг, добові прирости молодняку великої рогатої худоби становили 300-400 г, свиней – 150-200 г. Було боляче за такий стан у тваринництві. Він не з тих людей, який міг байдуже спостерігати за таким занепадом у сільському господарстві. Саме тому він вирішив присвятити своє життя тваринництву.

Доля і щастя йому посміхнулися: Іван Трончук став аспірантом прекрасного, щирого і доброзичливого професора Української сільськогосподарської академії Павла Дмитровича Пшеничного, з доброї волі якого оволодів цілою низкою методів вивчення обміну поживних речовин, практичної повноцінної годівлі тварин і у 1958 році захистив дисертацію на тему «Вплив кратності годівлі на обмін речовин і продуктивність свиноматок».

Працюючи на Хмельницькій державній сільськогосподарській дослідній станції, як кажуть, із душею поринув у науково-дослідну роботу та інтенсифікацію тваринництва в області, удосконалював методи заготівлі й раціонального використання кормів, технології ведення тваринництва, впроваджував у виробництво нове, прогресивне.

Доля вкотре була прихильною – після вдалого виступу на науковій конференції у Києві директор Полтавського науково-дослідного інституту свинарства М.А. Коваленко запросив його до себе на посаду старшого наукового співробітника, де талант І.С. Трончука розкрився в повну силу.

Завдячуючи М.А. Коваленкові, його постійному науковому керівництву, допомозі інших досвідчених вчених, а також послуговуючись відмінно поставленою роботою наукових лабораторій, через 10 років І.С. Трончук захистив докторську дисертацію з проблем підвищення інтенсивного м'ясного відкорму свиней на основі раціонального використання кормів.

Із глибокою вдячністю згадує він і досьогодні прекрасних і щедрих провідних вчених інститу-

ту М.І. Матійця, О.В. Квасницького, Ф.К. Почерняєва, О.М. Бакееву, дружний лаборантський колектив.

Життя кипіло, країна міцно ставала на ноги, робота приносила справжню радість і задоволення. Наукові розробки вчених інституту свинарства широко впроваджувалися у виробництво, а колектив інституту мав всеоюзне визнання; сам ювіляр, доктор сільськогосподарських наук, за впровадження розробок у виробництво був відзначений дипломом II ступеня ВДНГ України.

Маючи вже значний досвід практичної роботи, у 1987 році І.С. Трончук перейшов працювати у Полтавський державний сільськогосподарський інститут за пропозицією досвідченого керівника і спеціаліста, декана зооінженерного факультету В.С. Тендітника, де він успішно поєднав навчальний процес із науково-дослідною роботою.

Такий темп протягом тривалого часу дав можливість підготувати 10 аспірантів, опублікувати 180 наукових робіт, із них – 15 книг у співавторстві. Окрім того, досить часто до Івана Самійловича за порадами зверталися, як і нині звертаються зооветеринарні спеціалісти області.

Професор Іван Самійлович Трончук сам по собі неговіркий. Та коли вдається хоч трохи розговорити, його судження про сенс життя, науку, людину – влучні й глибокі. Його людяність й виняткова працездатність і скромність не поверхові й не показні. Для нього завжди важливо було зберегти своє власне обличчя, ймення, характер... землю і долю свою.

Головні риси його характеру – це вірність ідеалам, порядність у всьому, аж до побутових дрібниць, надійність, принциповість, незрадливість, відповідальність за кожен свій крок і слово, й ще чимало визначальних ознак.

Та життя усе ж працює на дорогому, але єди-

ному паливі – позитиві. І добувати його важко. Бо ж учений не має права на помилку.

Звичайно ж, не ставши справжньою людиною, не сягнувши вершин людського буття, стати справжнім вченим також неможливо. Тому І.С. Трончук ніколи не був, як говорять, «у обозі, серед інших», – за будь-яких ситуацій залишаючись самодостатньою особистістю. Таким він дійшов і до перевалу своїх восьмидесяти, не втрачаючи висхідного вектора як Людини і Науковця.

Воістину доля не випадає манною небесною – її обирає кожен собі сам. І робить із нею, що хоче.

У своїй діяльності професор І.С. Трончук дотримується таких трьох принципів, які набув у спілкуванні зі вченими та виробничниками: «Плуг в борозні блищить, лежачи – ржавіє» (М.І. Матієць); «На роботу – з радістю, з роботи – з гордістю» (І.І. Кісенко, голова колгоспу «Победа» Дніпропетровської області); «Працєю, як я, працєю краще мене!».

Важливе значення, як вважає ювіляр, має сімейне життя. Якщо у сім'ї все нормально, всі дружні та життєрадісні, то й на роботу йдеш окрилений, – вона тобі в радість!.. Ти на своєму місці, всі цінують тебе, гуртуються навколо тебе. А це – вищий прояв твоєї повноцінності.

Спостерігаєш за щоденним, по вінця наповненим працею, добром, скромністю, самовідданістю життям Івана Самійловича Трончука, і переконуєшся, що це людина незвичайної душі, в якій органічно поєдналися любов до людини, праці, науки та літератури. Особливо він захоплюється творами І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, О. Олеся. Любить українські та російські народні пісні.

Радість, печаль, спокій, згусток життя – прозорі й чисті, як осіннє повітря, як літ журавлів у високому небі. Туга і піднесіння водночас. Повнота буття!.. Стаємо кращими поруч із такими.

*В.М. Писаренко, ректор, академік екологічної академії України,
доктор сільськогосподарських наук, професор*

А.А. Поліщук, колишній аспірант ювіляра, а нині – доктор сільськогосподарських наук, декан факультету технології виробництва і переробки продукції тваринництва

Вітаючи ювілярів, професорів, докторів сільськогосподарських наук М.М. Чекаліна та І.С. Трончука з 80-річчям, редакційна колегія бажає їм ще багато щасливих років і наукових звершень!

Разом із тим щиро вітаємо з Новим 2009 роком і всіх авторів і читачів нашого журналу.

***У новорічну ніч і у щоденну днину
Хай буде світло, любі, Вам усім!
Хай буде щастя веселково-дивним!
У Новім році – Мир, і Хліб, і Сіль!..***